

Грицина Л. А.
*кандидат економічних наук,
доцент кафедри міжнародних економічних відносин
Хмельницького національного університету*

Харун О. А.
*кандидат економічних наук,
доцент кафедри міжнародних економічних відносин
Хмельницького національного університету*

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-254-1-33>

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЛОБАЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ

Розвиток світової економіки на початку ХХІ століття, що відбувається за умов глибинних соціально-економічними, політичними та екологічними змін, засвідчив необхідність у якісній перебудові теоретико-методологічних підходів до проведення наукових досліджень у економічній сфері. Соціально-економічні зв'язки та відносини, що сформувались наприкінці ХХ ст. на початку ХХІ ст., є настільки складними та нелінійними, що відокремлене застосування базових економічних концепцій та моделей для їх пояснення не дозволяє отримати відповіді на питання щодо їх причин, витоків, рушійних сил та перспектив розвитку. Саме тому пошук шляхів вирішення проблеми суперечливості та неповноти наявних наукових знань стає об'єктивною необхідністю подальшого розвитку методології економічної науки.

Проведений аналіз засвідчив існування великого переліку методологічних підходів, що застосовуються вченими при дослідженні економічних процесів у різних сферах та рівнях економічного життя та відображають еволюцію економічної думки у тривалій історичній перспективі. У табл. 1 наведено коротку характеристику основних з них, що є універсальними та можуть застосовуватись при дослідженні процесів у світовій економіці.

Існуючий плюралізм наукових методологічних підходів є відповіддю на пошук нових концептуальних рішень фундаментальних соціально-економічних проблем, кризових явищ та потрясінь у світовому господарстві. Та найбільшого поширення на сучасному етапі розвитку економічної наукової думки набули два останні підходи – системний та синергетичний, поєднання яких дозволяє детально дослідити складні економічні утворення, визначити внутрішні, причинно-наслідкові

зв'язки між елементами та спрогнозувати подальші перспективи розвитку. Зважаючи на важливість даних підходів до розуміння сучасної світової економічної парадигми зупинимось на їх розгляді більш детально.

Таблиця 1

**Характеристика основних методологічних підходів
до проведення економічних досліджень**

Назва підходу	Загальна характеристика
Еволюційний підхід	Дає змогу проаналізувати явища й процеси щодо їх незворотних і спрямованих еволюційних змін, а також їх руху із вихідного до нового стану, тобто їх пізнання в процесі динаміки змін і розвитку.
Функціональний підхід	Полягає у розгляді досліджуваних складових елементів з позицій зовнішнього середовища. Це дозволяє розглядати взаємозв'язок системи з іншими системами і зовнішнім середовищем абстрактно.
Інституціональний підхід	Дозволяє виявити елементи соціально-культурного механізму, що забезпечують динаміку соціально-економічних змін. До них належать суб'єкти взаємодії, інституціональні форми взаємин, специфічні характеристики середовища діяльності, передумови, рушійні сили, фактори й форми інституціональної динаміки.
Прогностичний підхід	Передбачає визначення напрямів розвитку, що вимагає множинність сценаріїв. В основу методології покладено такі принципи: система тичність процесу прогнозування; основним є технологічний імператив; часовий горизонт – це тривалий період прогнозування; впливовість пріоритетів на розвиток.
Системний підхід.	Представляє собою сукупність методів і засобів, які дозволяють досліджувати властивості, структуру і функції об'єктів, явищ або процесів у цілому, представивши їх у якості систем із всіма складними міжелементними взаємозв'язками, взаємовпливом елементів на систему і зовнішнє середовище, а також впливом самої системи на її структурні елементи.
Синергетичний підхід	Його предметом є нелінійні процеси у складних, відкритих і нестабільних системах, які перебувають у постійному саморозвитку завдяки їхній здатності до самоорганізації, а також етапи переходу від стану порядку до стану хаосу. Синергетичний підхід найбільш адекватно відображає чергування хаосу й порядку та специфіку перехідних моментів у суспільстві та всіх його сферах.

Джерело: узагальнено авторами на основі [1–6]

Основною змістовною складовою поняття «системний підхід» є термін «система», який визначається як об'єкта, якому притаманна структура, здатна функціонувати й розвиватися, надає даному поняттю універсальний, загальнотеоретичний й загальнометодологічний зміст [7].

Як зазначає Чайка Ю. М. [2] дослідження економічних процесів у світовій економіці з позиції системного підходу можна представити як сукупність чотирьох послідовних стадій. На першій стадії відбувається виникнення або зародження нової системи економічних відносин, на другій стадії система набуває своїх основних характеристик, перетворюючий у єдине ціле, на третій стадії система набуває зрілості, якій притаманна наявність домінуючих протилежних підсистем, що об'єднують елементи інших підсистем з протилежними функціональними якостями. Четверта стадія відображає перетворення системи, процеси формування нової системи та відмирання попередньої, які відбуваються під впливом зовнішніх і внутрішніх причин. Перетворення може виступати як кінцевий етап розвитку системи, а може характеризувати перехід системи з однієї стадії розвитку в іншу [2].

Системний підхід спирається на такі принципи: цілісність; інтегративність; структуризація; ієрархічність будови; множинність; ізоморфізм; зв'язок із навколишнім середовищем; складності структури. Останнім часом все більше уваги приділяється такому явищу як синергія, яке теж можна віднести до принципів системного підходу [8].

В той же час у більш широкому значенні явище синергії розглядається у відносно новому методологічному підході, який отримав назву синергетичного. Його предметом є нелінійні процеси у складних, відкритих і нестабільних системах, які перебувають у постійному саморозвитку завдяки їхній здатності до самоорганізації [3].

Синергетичний підхід дослідження систем базується на твердженні, що однозначно прогнозувати, до якого стану і коли дійде система, що еволюціонує, неможливо. Адже в процесі переходу через нестійкість система може розділятися, зливатися тощо. Розвиток системи відбувається лише в зоні, що віддалена від рівноваги [6].

Результатом розвитку системи є отримання так званого синергетичного ефекту, який можна розділити на функціональний, позитивний та негативний. Функціональний синергетичний ефект – це результат, що дорівнює сумі складових частин, його можна описати математичною формулою $2+2=4$. Позитивний синергетичний ефект – це результат, що перевищує суму складових частин. Він виникає в результаті узгодженості внутрішніх і зовнішніх векторів розвитку системи, математично його

можна описати як $2+2=5$. Негативний синергетичний ефект – це результат, що менше суми складових частин. Він виникає при розбіжності внутрішніх і зовнішніх векторів розвитку системи, математично його можна описати як $2+2=3$ [9].

Як видно з проведеного дослідження системний та синергетичний підходи доповнюють один одного, як з позиції теоретичної бази дослідження (поняття системи, принципів, цілій її розвитку, тощо), так і з позиції практичного застосування існуючих методів дослідження, їх поєднання для отримання максимально достовірної картини розвитку економічних систем. Ключовими засадами об'єднання системного та синергетичного підходів є розгляд економічних систем у їх багаторівневості, комплексності та взаємозалежності, врахування впливу не тільки зовнішніх, а й внутрішніх рушійних сил, визначення перспектив розвитку економічних систем з позиції багатоваріантності та неоднозначності результатів.

Література:

1. Жаворонкова Г. В., Мельник Л. Ю. Сучасна направленість методології наукового пошуку в дослідженні формування економіки знань в інформаційному суспільстві. *Економіка та держава*. 2018. № 2. С. 16–21.
2. Чайка Ю. М. Економічний розвиток у контексті системного та синергетичного підходів. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2014. Випуск № 681. «Економіка». С. 15–18.
3. Жигір В. І. Методологічні підходи як основа науково-педагогічних досліджень у професійній освіті. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2016. Вип. 48. С. 107–115.
4. Смесова В. Л. Діалектика та еволюційний підхід як методологічна основа дослідження системи відтворення економічних відносин. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Економіка і управління*. 2020. Т. 31(70). № 5. С. 15–20.
5. Шелегеда Б. Г., Колобова В. В. Системна класифікація як інноваційна основа методології економічних досліджень. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки*. 2014. Вип. 9 (5). С. 131–135.
6. Якімцов В. В. Синергетичний підхід у сучасній економічній науці. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економіка*. 2015. Вип. 2. С. 265–271.
7. Бондар В. І. Філософська, теоретична та методологічна сутність і реалізація системного підходу до організації й проведення наукових досліджень. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12: Психологічні науки*. 2016. Вип. 3. С. 3–11.
8. Семенченко А. В. Системний підхід у науковому пізнанні складових економіки праці. *Бізнес Інформ*. 2012. № 12. С. 168–171.
9. Корчевська Л. О. Синергетичний підхід до управління економічною безпекою підприємства. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економіка*. 2016. Вип. 1(2). С. 311–315.